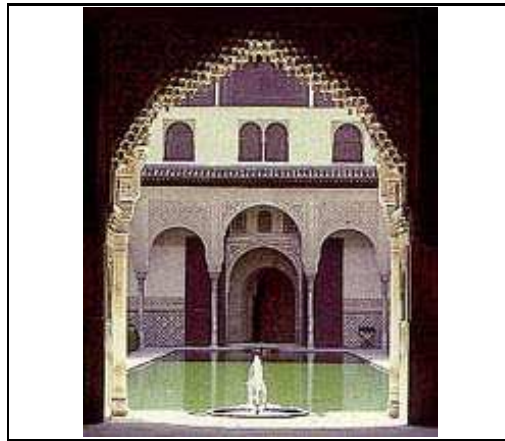

Levevilkår i al-Andalus

Den muslimske indflydelse i Spanien 711 - 1031

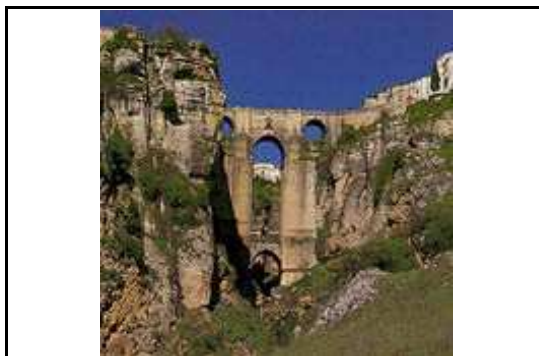
10-siders opgave i Introduktion til Historien i faget historie på Københavns Universitet under Åben Uddannelse.

**Hold 1001-2 Historie modul 1.
Områdelærer: Søren Helstrup**

**Jens Christian Jensen
April 2001**

Indholdsfortegnelse

Problemformulering	1
Indledning.....	2
Det visigotiske styre	2
Muslimsk erobring.....	3
Nye levevilkår på landet.....	3
Kunstvanding	4
Byerne og videnskaben	5
Religiøs tolerance over for kristne og jøder.....	5
Konklusion.....	7
Litteratur.....	8

Problemformulering

Muslimere invaderede Spanien 711, med en opblomstringsperiode tilfølg. Jeg ønsker at analysere den forandring, der skete og kigge på forskellige befolkningsgruppers levevilkår før og efter invasionen, bl.a. de andre religiøse grupper (kristne og jøderne) samt bønderne.

Indledning

Spanien blev i 711 invaderet af muslimer, der kom fra Nordafrika i et forsøg på at udbrede det islamiske budskab samt for at erobre bytte. Det blev starten til en opgangsperiode for befolkningen, der under de tidligere herskere havde haft en efter tiden og forholdene dårlig levevis. Der skete en del forandringer, som jeg ønsker at analysere og sammenligne med tiden før samt se på nogle af de nye teknikker og ting, som muslimerne førte med sig, og som blev brugt på en ny måde. Hvad skyldes det, at befolkningen tog imod muslimerne med åbne arme og hvorfor står perioden tilbage som en opblomstringsperiode? For at forstå den generelle accept af de nye erobrere, er det nødvendigt også at se på tiden før.

Tilgangen til dette emne er foregået anderledes, end hvis det havde drejet sig om moderne historie. Der eksisterer ikke mange skriftlige kilder, meget er overleverede fortællinger fra de muslimske lærde, hvorfor deres udsagn skal vurderes kritisk. En stor del af forskningen inden for dette område er foregået med arkæologien som fagredskab. Ved udgravninger har man kunnet frembringe resultater, der har vist, hvor mennesker har boet, hvordan de har levet, hvilke redskaber de har brugt, og hvordan de dyrkede jorden.

En af de bøger, jeg har været glad for at arbejde med, er S. M. Imamuddin's *Some Aspects of the Socio-economic and Cultural History of Muslim Spain*, der indeholder mange faktuelle oplysninger om de enkelte delområder som f.eks. landbrug, videnskab og industri. Den forholder sig dog ikke kritisk til araberne, hvilket kan være lidt problematisk. Thomas Glücks bøger *From Muslim fortress to Christian castle* og *Islamic and Christian Spain in the Early Middle Ages* har været detaljerede og på et højt akademisk, men også svært

tilgængeligt niveau. Endelig har Stanley G. Paynes *A History of Spain and Portugal* givet et godt overblik over den samlede periode rent historisk.

Når man arbejder med arabiske/muslimske emner er det nødvendigt at forholde sig til, hvordan man vil skrive de arabiske ord. Arabiske ord skrives med latinske bogstaver på én bestemt måde, og for at gøre dem mere forståelige og nemmere at skrive i en engelsk eller dansk tekst bliver de forenklet (trykstreger, accenter mv. forvinder), og endelig har der gennem tiderne også været forskellige måder at skrive de arabiske navne på. For at gøre det nemt, og fordi jeg ikke kan arabisk, har jeg valgt at bruge *Den Store Danske Encyklopædi*'s måde at skrive ordene på.

Det visigotiske styre

Spanien havde indtil begyndelsen af 700-tallet været præget af interne kampe mellem forskellige klaner. Merovinger, byzantinere, frankere og visigotere havde alle kæmpet for at få magt over landet - eller i hvertfald en større del af landet. Opløsningen af Det Romerske Rige efter 300 e.Kr. var en forholdsvis langsom proces på den iberiske halvø, visigoterne havde fra Sydfrankrig langsomt presset sig på, men det blev aldrig til en egentlig invasion eller erobring.

Visigoterne var lavere udviklet end spanierne, hvis levestandard havde været højere, da de var underlagt romerne, men det forhindrede dog ikke goterne i - i lighed med så mange andre på den tid - at betragte sig som Roms arvtagere. Det visigotiske rige blev nærmest skabt på grund af det militære pres fra frankerne mod nord omkring 500.

Visigoterne, som i antal var under 1/10 af den samlede spanske befolkning på 4 millioner, bosatte sig i de tyndt befolkede områder i midten af landet. Ved etablering af hovedstaden Toledo blev det politiske centrum for første gang flyttet fra kystegnene til det centrale plateau. Der fremstod en elite af henved 200 ledende aritokratiske familier, der sammen med et hof og en bredere arisokratisk klasse på omkring 10.000 mennesker, besad den bedste

del af landet. Der udviklede sig et system af grever og hertuger, som dog var korrump. Der herskede magtbegær de enkelte slægter imellem, og den politiske legitimitet var svag, forstået på den måde, at gennemslagskraften for regeringen var dårlig. Monarkiet formåede ikke at opbygge stabile institutioner eller en stabil og loyal elite til at stå bag sig.

Det visigotiske monarki udviklede aldrig en sammenhængende politik. Aristokrater og militærledere anså sig selv som en del af en personlig magtbalance og ville ikke se nogen udvidelse af den juridiske kontrol. Det blev til én stor opstand, attentater og gensidige ødelæggelser, hvilket de fleste historikere er enige om.¹

Muslimsk erobring

På grund af svagheden i det visigotiske system blev det lettere for udefrakommende at erobre landet. F.eks. havde Det Byzantiske Rige kontrol over en del af den sydlige del af den iberiske halvø fra midten af 500-tallet til starten af 600-tallet, og frankerne intervenserede fra nord flere gange i 600-tallet. Dette sammenholdt med de interne uroligheder og stridighederne mellem de forskellige selvbestaltede visigotisk ledere og disses undersotter, gjorde det lettere for en muslimsk overtagelse. Roderic blev i 710 valgt som leder, hvilket en konkurrerende klan med Witiza som leder ikke kunne acceptere. I håb om at kunne udkonkurrere Roderic's klan søgte Witiza hjælp hos lederne i det nyetablerede muslimske rige, som siden udbredelsen af islam omkring 632 e.Kr. ved Mekka og Medina i det nuværende Saudi Arabien, havde strakt sig til det vestlige Nordafrika.

Muslimernes primære hensigt var ikke så meget at erobre hele halvøen og ej heller at udbrede deres religion islam, men nærmere at vinde bytte samt evt. bruge landet som en provins (client state) i det arabiske kalifat. På angrebstidspunktet var Roderic igang med at underlægge sig baskere og visigotiske oprører i nord og øst, men drog hurtigt mod syd i håb om at kunne slå Witiza og muslimerne. Han blev dog nedkæmpet og dræbt, og muslimerne

¹ PAYNE, Stanley G.: A History of Spain and Portugal pp. 12-13 samt IMAMUDDIN, S. M.: Some Aspects of the Socio-Economic and Cultural History of Muslim Spain, 1965. p 9.

indtog Córdoba, som blev centrum for det umayyadiske emirat. Muslimerne indtog også den visigotiske hovedstad Toledo, hvis porte, Witiza's folk åbnede for erobrerne. Man forsøgte at stormløbe Frankrig op til flere gange men blev i 732 endelig slået af Karl Martel ved Poitiers, og dette var med til at skabe den naturlige grænse mod nord.

Området blev kaldt *al-Andalus*, hvilket var det arabiske navn for halvøen; navnet stammer sandsynligvis sikkert fra betegnelsen for landet, hvor vandalerne levede (*Vandaloci*).² *Al-Andalus* var i starten styret som provins under umayyade-kalifatet i Damaskus, der dog ikke havde særlig kontrol over halvøen på grund af afstanden.

På grund af den hurtige muslimske ekspansion var det ikke muligt at opbygge et velfungerende overordnet system de enkelte delområder imellem, og lokale klanledere havde indbyrdes kampe om magtfordelingen. I de første 4 årtier mellem 715 og 755 var der omkring 20 forskellige guvernører; mange blev myrdet, og det lykkedes kun tre af dem at bevare magten i op til 5 år hver.³

I 756 grundlagde den første uafhængige leder, Abd al-Rahman I sit eget rige - et uafhængigt umayyade-emirat med Córdoba som økonomisk og politisk centrum. Han vandt de afrikanske berbere - som var kommet til halvøen sammen med erobrerne - tillige med arabernes tillid. Al-Rahman ønskede et rige, der var baseret på ren retfærdighed (*true justice*) samt tolerance over for alle religiøse og etniske grupper, hvilket kunne være med til at forene den ellers meget uhomogene befolkning på den iberiske halvø.⁴

Nye levevilkår på landet

Afgrænsningen af det nye rige blev foretaget på den geografisk mest hensigtsmæssige måde. Man afholdt sig fra de områder, der var mindre værd samt uindtagelige. Der blev

² IMAMUDDIN, S. M.: *Some Aspects of the Socio-Economic and Cultural History of Muslim Spain*, 1965. p 1.

³ PAYNE, Stanley G.: *A History of Spain and Portugal*, 1973. pp 18-19.

lavet feudallignende versalaftaler med ledende muslimske og kristne herremænd, som besad slotte, borge og befæstede byer i bjergegnene i grænseområderne. Herremændene boede såvel på landstedet som i byerne, og de overlod oftest driften til forpagtere eller hyret arbejdskraft, som igen indgik i en slags landbrugskontrakt.⁵

Under visigoterne havde bønderne været vant til inflation, høje skatter, krige og dårlig handel. Der blev gjort tiltag til landreformer, men institutionel svaghed og usikker økonomi udvandede disse forsøg. Mange livegne og selv frie bønder følte ikke, at den sikkerhed og det lederskab, de modtog fra deres herrer, var nok værd i forhold til det, de skulle yde til gengæld. Det førte i de sidste visigotiske århundreder til uroligheder og oprør mod de økonomiske forhold både blandt bønder og bybefolkningen.

⁴ PAYNE, Stanley G.: A History of Spain and Portugal, 1973. p 16

⁵ IMAMUDDIN, S. M.: Some Aspects of the Socio-Economic and Cultural History of Muslim Spain, 1965. p 72.

De nye ejendomsforhold, som muslimerne bød indbyggerne, sammen med pengeøkonomiens udbredelse og forbedringer af produktionsteknikker, gjorde op gennem 900-tallet *al-Andalus* til den rigeste og kulturelt mest avancerede del af Vesteuropa.⁶ Inden for landbruget havde muslimerne ved indførelse af nye afgrøder og bedre gødningsmetoder formået at udnytte agerjorden optimalt. Landbruget blev i denne periode videnskabeliggjort, og eksperter udviklede forskellige systemer, der gjorde det lettere og mere udbytterigt for landmændene.

Gødning af landbrugsjorden var en af de ting, der havde stor betydning for landets udvikling. Det øgede ikke alene kapaciteten men udrydede også sygdomme i planter, hvor man hidtil havde benyttet sig af urin og blod. Den nye tids gødning var bl.a. ekskrementer fra dyr, f.eks. duer og grise, planterester samt aske.

Muslimerne medbragte eller genindførte en hel del afgrøder, som fik stor betydning for landet. Det var bl.a. bomuld, ris, citrusfrugter, hirse, sukkerrør, honning og safran. Aben Albaitar, en 1100-tals botaniker beskriver således henvend 200 forskellige slags grøntsager og andre spiselige planter⁷. Hvede og ris var de to vigtigste afgrøder, og ris, der blev indført omkring 900, blev dyrket langs flodbrederne i den østlige og sydlige del, og her var kunstvandingen uhyre vigtig. Selv om forholdene i Spanien ikke var ideelle for risproduktion, blev der brugt mange kræfter på at vande og gøde det godt, og de fik gode resultater ud af det.

Gennem tiderne har det bjergrige land haft mange fåreflokke og uld var en efterspurgt vare om vinteren. Efter landbrugsproduktion var fåreavl, hør-, bomulds- og silkeproduktion tilsammen det vigtigste erhverv i landet. Araberne indførte bomulden fra Egypten, og så tidligt som i 800-tallet var produktionen stor nok til eksport.

⁶ PAYNE, Stanley G.: *A History of Spain and Portugal*, 1973. p 25 samt HANSEN, Torben: *Almohadestatens sammenbrud på Den Iberiske Halvø*, 1998. p 11.

⁷ IMAMUDDIN, S. M.: *Some Aspects of the Socio-Economic and Cultural History of Muslim Spain*, 1965. pp 81-90.

Kunstvanding

Det, der fik størst betydning under muslimerne, var genoplivningen og videreudviklingen af de gamle romerske teknikker med kunstvanding. Sammen med et hydraulisk, oprindelig persisk, hejsesystem (*naurah* på arabisk, *noria* på spansk), bestående af spande og kæder, der blev betjent af mænd, dyr eller ved løbende vand (vandmølle eller lign) revolutionerede det landbruget.⁸ Der blev udviklet en hel videnskab omkring studier af jord, således, at man kunne lokalisere en mængde vand under overfladen, der var værd at grave efter. Vandet fra undergrunden var køligt om sommeren og lunt om vinteren, hvilket gjorde det ideelt til kunstvanding. Det vand, man brugte fra floder og andre vandløb havde løsrevet en del næringsstoffer fra bunden af løbene, og gav på denne måde ekstra gødning til de steder, det blev anvendt.

Med den øgede overrisling i dalene og på sletterne i øst, hvor vandet blev transporteret vidt omkring via kanaler og rørledninger, kunne de mange selvstændige familiebrug og de større godsejere øge deres produktion betydeligt. Den mérproduktion i landbruget gjorde, at der kom flere varer, der således kunne sælges via byerne til resten af landet samt til Europa og Nord-afrika.

Byerne og videnskaben

I byerne, hvor den store uddannede arbejdskraft lå, var der en stor produktion af silke og andre tekstiler, keramik, læderarbejde og forskellige former for stålarbejde. Med det bugnende lager af råmaterialer, som landbruget kunne levere, tillige med den stigende efterspørgsel efter nødvendigheder og efterhånden også luksusvarer, blomstrede byens erhverv.⁹ Man mener, at al-Andalus på dette tidspunkt i forhold til antal indbyggere havde

⁸ IMAMUDDIN, S. M.: Some Aspects of the Socio-Economic and Cultural History of Muslim Spain, 1965. pp 75-79.

⁹ IMAMUDDIN, S. M.: Some Aspects of the Socio-Economic and Cultural History of Muslim Spain, 1965. pp 103-117.

flere håndværkere end noget andet sted i Europa.¹⁰

Hovedstaden Córdoba udviklede sig til en metropol uden sidestykke i Europa - såvel i størrelse, som kulturelt og økonomisk. Kun Konstantinopel var på højde med den. Der er divergerende meninger om antallet af indbyggere, men beregninger på grundlag af arkæologiske undersøgelser har vist, at byen omkring 1000 havde en kvart million indbyggere. Et andet sted er "Stor-Córdoba" beregnet til på samme tidspunkt at have helt op til en million indbyggere.¹¹

På det videnskabelige område var araberne græske og indiske disciple. De vedligeholdte og videreudviklede især den græske skole, og det var primært al-Andalus og ikke den østlige del af dar al-islam¹², der dannede brohoved mellem den gamle videnskab og den moderne i Europa. Nogle af de vigtigste emner, der blev videreført og forsket i var geografi, karteologi, astronomi, matematik, botanik og medicin.¹³

Religiøs tolerance over for kristne og jøder

Med muslimerne kom også de islamiske lærde for at udbrede Koranens ord samt de love og sædvaner, religionen foreskriver. Den ret forenkede og traditionelle form for religiøs praksis, som blev indført, var med til at forene det meste af befolkningen, og den forholdsvis isolerede del af det muslimske dar al-islam gjorde, at det kunne ske på lokale præmisser. I fodsporene på disse lærde fulgte også arabiske poeter og arkitekter. En af de største arkitektoniske bedrifter var således påbegyndelsen af moskeen i Córdoba i 900-tallet.

¹⁰ PAYNE, Stanley G.: A History of Spain and Portugal, 1973. p 25

¹¹ HANSEN, Torben: Almohadestatens sammenbrud på Den Iberiske Halvø, 1998. p 12.

¹² Dar al-islam: I islamisk ret betegnelsen for de områder, hvor det islamiske retssystem danner udgangspunkt for opretholdelse af lov og orden. SIMONSEN, Jørgen Bæk: *Politikens Islamleksikon*. 1994. p 58.

¹³ IMAMUDDIN, S. M.: Some Aspects of the Socio-Economic and Cultural History of Muslim Spain, 1965. pp 154-165.

De første århundreder, efter islam var kommet til Spanien, er blevet karakteriseret som en periode med stor tolerance over for de kristne og jøderne; de så muslimerne som en slags befriere. Så længe de accepterede muslimerne som lederne, kunne de praktisere deres religiøse tro og leve livet, som de ønskede inden for samfundets rammer. Dette på trods af, at hverken jødedommen eller kristendommen anerkender Muhammed som den 3. profet efter Moses og Jesus.¹⁴ Muslimerne anerkender jøderne og de kristne, fordi de har modtaget en guddommelig bog - i følge Koranen er de Bogens Folk (*Ahl al-Kitâb* på arabisk).¹⁵

Der er bevaret en aftale, som blev indgået mellem muslimerne og den visigotiske prins Theodomir efter dennes nederlag til hærfører Abd al-Aziz ved byen Orihuela i 713. Det blev aftalt, at de kristne måtte beholde deres kirker samt klostre, og jøderne deres synagoger tillige med det meste af deres personlige egendele. I aftalen står også, at meget af det land, som visigoterne havde taget, skulle gives tilbage til de lokale lejere, fæster og forpagtere. De fleste slaver skulle sættes fri, enten ved at konvertere til islam eller ved at købe sig fri. Der skulle betales skat, men det var afhængigt af, hvor man var placeret i samfundet - kvinder, børn, munke, invalide, tiggere, syge og slaver skulle ikke betale skat.¹⁶ Den indiske historiker Saiyid Riyasat Ali beskrev i 1950 de regler, der var blevet udstukket til hæren om at beskytte de kristne. Såfremt disse regler ikke blev overholdt, ville den muslimske soldat blive straffet med døden.¹⁷

Der blev ikke lagt pres på de kristne, for at de skulle konvertere, idet skattebetalingen var vigtig for emiratet, men efter de muslimske autoriteter var blevet veletableret, konverterede mange kristne alene af den grund, at de ville slippe for at betale den specielle skat, samt at de ville have større økonomiske muligheder. En pudsig ting var også, ifølge

¹⁴ ZAHOOR, A.: Book: Muslim History 570 - 1950.

¹⁵ SIMONSEN, Jørgen Bæk: *Politikens Islamleksikon*. 1994.

¹⁶ ZAHOOR, A.: Book: Muslim History 570 - 1950.

¹⁷ IMAMUDDIN, S. M.: Some Aspects of the Socio-Economic and Cultural History of Muslim Spain, 1965. pp 20 +39.

senere muslimske krønikere, at flere konvertitter følte sig fristet af mulighederne for polygami under islamisk lov.¹⁸ I de første årtier efter erobringen var kun 1% muslimer, men henved år 1000 var 3/4 af befolkningen konverteret.¹⁹

Jøderne, der udgjorde 2-3% af befolkningen, blev på trods af en del velstand under visigoterne, forfulgt. De blev lovet større frihed og sikkerhed under muslimerne. I løbet af de næste 3 århundreder udvidede jøderne den økonomisk og kulturelle indflydelse i syden. På grund af de gode sproglige færdigheder, blev jøderne ofte brugt som mæglere mellem muslimer og kristne. De jødiske købmænd, der havde monopol på slavehandel og på salg af luksusvarer, bidrog også til fremgangen. De formidlede kontakt til mange nye forretningsforbindelser uden for landet. Den vidde tolerance gjorde, at forfulgte jøder i Middelhavsområdet, primært Nordafrika og Irak flyttede til Sydspanien, og jøderne startede en Talmud-skole i Córdoba og fik den hebraiske digtning op på niveau med den arabiske.²⁰

I den forholdsvis korte tid, hvor araberne var ved magten i *al-Andalus*, blev det forsøgt at udjævne skellene imellem de forskellige etniske grupper, hvilket nok ikke lykkedes helt. Dog formoder man, at skellet mellem det muslimske aristokrati og de spanske bønder blev mindre, end det var under visigoterne bare få århundreder før.²¹

Nye dynastier, interne magtkampe, klan-stridigheder, optøjer, plyndringer og masseflugt fra Córdoba, opsplittning i småriger samt endelig overgangen fra emirat til kalifat, kunne ikke fortsætte med at holde det nye rige sammen. Det gik i endelig opløsning i 1031, og tiden derefter var en begyndende nedgangstid. De europæiske herskere fra nord pressede på. De jagtede mange af de værdier og rigdomme, som muslimerne havde indført eller

¹⁸ PAYNE, Stanley G.: *A History of Spain and Portugal*, 1973. pp 17-18

¹⁹ GLICK, Thomas: *Islamic and Christian Spain in the Early Middle Ages*, 1999. p 35.

²⁰ IMAMUDDIN, S. M.: *Some Aspects of the Socio-Economic and Cultural History of Muslim Spain*, 1965. pp 41-42.

²¹ PAYNE, Stanley G.: *A History of Spain and Portugal*, 1973. pp 20-21.

udviklet, og i 1492 var hele den iberiske halvø igen kristen.

Konklusion

Perioden 711-1031 var en mellemtidsperiode på kun 300 år, hvor der med et nyt folk og en ny religion blev indført og genopdaget nye landbrugsprodukter og arbejdsformer.

Befolkningen i det visigotiske Spanien var blevet vant til indre magtstridigheder, oprør og ødelæggelser, hvor den ene hersker kunne være lige så god som den anden. Forholdene på landet var ikke fordrende for befolkningen og jøder blev delvis forfulgt.

Da muslimerne i 711, efter invitation fra en af de stridende klaner, erobrede landet, var det ikke så meget for magtens skyld som for kunne hente bytte og udvikle stedet. Det styre, som muslimerne medbragte var ikke så centralistisk, som man skulle tro. Córdoba, der blev det nye centrum, lå så langt væk fra Damaskus - hovedstaden i umayyadecalifatet, at det resulterede i en udstrakt del af egenrådighed eller selvstyre på den iberiske halvø. Grænsen for det nye rige gik naturligt langs bjergene, hvor der i yderkanterne blev lavet aftaler med de eksisterende kristne og muslimske herremænd.

Der foregik en revolution inden for landbruget. Det fik tilført opfindelser og nye måder at organisere driften på. Muslimerne havde genoplivet den gamle romerske tradition med kunstvanding og videreudviklet den. Det blev hen mod 900 dét, der påvirkede udviklingen i al-Andalus allermest og var hovedårsag til opblomstringen. Kunstvandingens genindførelse samt et system til ophentning af vand fra brønde og forbedringen af gødning, kunne øge produktiviteten i landbruget kraftigt. Jord, der ikke tidligere havde været særlig udbytterigt, kunne nu give ejerne en større indtjening, og det medførte en meget større handel med varer og tilførte ny kapital til byerne.

Rent kulturelt betød et skift fra kristen til muslimsk magt også meget. Muslimerne, der ifølge deres egen religion skal anerkende kristne og jøder, fordi de er bogens folk, ønskede ikke, at de skulle tvangskonvertere - men ville hellere opkræve deres skat. Det var en -

"indsprøjtning" af ny kultur, nye humane skikke og troen på, at andre religioners folk skal have lov til at praktisere egen tro. De nye magthavere bilagde de religiøse stridigheder, fordi de medtog en grundlæggende accept af de andres religioner. Undersotternes religioner blev accepteret - men dermed ikke sagt, at det var Paradis på jord; der var en helt klar fordeling, araberne sad på magten, de andre befolkningsgrupper var placeret længere nede af hierakiet.

Der var ikke mange grunde til at befolkningen skulle gøre oprør mod den nye "besættelsesmagt". Alle lag i samfundets pyramide oplevede opgangstider, bedre levevilkår og større accept af egen religion. Ingen var presset økonomisk eller trosmæssigt, og muslimernes invasion på den iberiske halvø står i det historiske bakspejl tilbage som en overvejende positiv periode for det erobrede område og befolkningen.

Litteratur

GLICK, Thomas: *From Muslim fortress to Christian castle. Social and Cultural Change in Medieval Spain*. Manchester University Press 1995.

GLICK, Thomas: *Islamic and Christian Spain in the Early Middle Ages*. Princeton University Press 1979ff.

HANSEN, Torben: *Almohadestatens sammenbrud på Den Iberiske Halvø*. Specialeopgave 1998.

IMAMUDDIN, S. M.: *Some Aspects of the Socio-Economic and Cultural History of Muslim Spain 711-1492 A. D.* Leiden 1965.

PAYNE, Stanley G.: *A History of Spain and Portugal*. University of Wisconsin Press 1973

POSTAN, M. M. (ed.): *The Cambridge Economic History of Europe, vol 1 (The Agrarian Life of the Middle Ages)*. Cambridge at the University Press 1971

SIMONSEN, Jørgen Bæk: *Politikens Islamleksikon*. Politiken 1994

ZAHOOOR, A.: *Book: Muslim History 570 - 1950*. 1996. Internetadresse er:
<http://salam.muslimsonline.com/~azahoor>